

8. Kik csinálják a magyarságpolitikát?

A következőkben tipologizálni szeretném a magyarországi magyarságpolitika formálásában részt vevők csoportját, majd a határon túl folyó kisebbségpolitikai munkát alakító szerkezetéről szólok. Végezetül a Határon Túli Magyarok Hivatalával foglalkozom, amely ennek a szakpolitikának a kormányzati megjelenítője.

8.1. A magyarságpolitika szempontjából *a magyarországi politikai közéletben* a következő csoportokat különítettem el:²⁹⁴

a) *A szakpolitikusok*, akik pártjukon belül a határon túli magyar problematikára szakosodtak és adott helyzetben kormányzati pozícióból is részt vettek ennek alakításában. (Csapody Miklós, Entz Géza, Hadnagy Miklós, Lábody László, Lőrincz Csaba, Misovicz Tibor, Németh Zsolt, Szabó Vilmos, Tabajdi Csaba, Törzsök Erika.)

Itt el kell különítenünk Csoóri Sándor, Duray Miklós, Németh Zsolt, Szűrös Mátyás, Tőkés László szerepét, akik mindig a pártok felett álló nemzeti érdek kategóriájának képviselőiként nyilvánultak meg magyarságpolitikai kérdésekben. Ezt az általam nemzetiség-sítőnek (szívesen használnám a „hazafi” szót, de azt már történetileg elhasználták) tekintett szerepkört Szesztay Ádám írta le „pontosan”, Németh Zsolt összegyűjtött munkáihoz írt előszavában: „Több beszéd és írás – különösen az utolsó fejezetben – a politika ürügyén, de politikán túli történelmi és transzcendentális kérdésekre irányítja a publikum figyelmét, és közös felelősségre, közös küldetésstudat-vállalásra hív fel. Ennek az az oka, hogy Németh Zsolt csak másodsorban politikus és csak harmadsorban vezető diplomata: elsősorban szolgáló és hívő ember. Hazafi, akinek missziója van, és a

²⁹⁴ Ez a csoportosítást a Tamás Pállal és a Borbély Imrével folytatott beszélgetések nyomán alakítottam ki.

közéleti aktivitás csak része, illetve megjelenési formája ennek a misszióknak.”²⁹⁵

A szakpolitikusai körön belül megjelennek azok a koncepcionális másságok, amelyekről már többször szó volt, de ezek ebben a körben inkább csak különböző prioritásokat jelentenek, nem pedig teljesen eltérő, egymást tagadó koncepciókat. Ezek a politikusok, ha esetleg népszerűek is pártjukon belül, valójában nem rendelkeznek meghatározó politikai befolyással. Egyszerűen azért nem, mert nem tudnak gazdasági pozíciókat osztogatni, másrészt a magyar politikának ez a terület sohasem volt a sikerágazata. Tehát csak egy-egy szűkebb kört tudnak maguk köré vonni. A csoportszervezésben az MSZP-n belüli, Tabajdi Csaba vezette tagozatépítés mindig a pártprogramok kialakításakor került előtérbe, hosszú távon nem tudta elérni a nemzeti problematika súlyának növelését és a politikai szakértők utánpótlását. Ezzel szemben a Németh Zsolt által felépített Pro Minoritate Alapítvány saját folyóirattal, a nyári Kárpát-medencei táborokkal, rendszeres rendezvény-szervezéssel, közvetítő funkciók betöltésével ki tudott alakítani egy fontos pozíciót a FIDESZ párhálóján belül és – a Rákóczi Szövetség és a Márton Áron Szakkollégium mellett – a fiatal szakértők képzésének, integrálásának is a legfontosabb intézményévé vált.

A szakpolitikusai körhöz tartozók komoly személyes külmagyar kapcsolathálózatokkal rendelkeznek. Ez magában hordozza azt is, hogy a szomszédos országokban zajló folyamatokat ezeken a kisebbégi prizmákon keresztül látják.²⁹⁶ Ebből a közvetítettségéből adódik, hogy a határon túli magyarságon belüli politikai folyamatokról is ezeken a kapcsolatokon keresztül kapnak mélyebb betekintést.

Az előbbi korlátok említése ellenére ezek a szakemberek naprakészek a határon túli magyar ügyekben, a nemzetközi kisebbségvédelemben is tájékozottak, de Tabajdi Csabát leszámítva ezt az európai politikában nem jelenítik meg.

²⁹⁵ Előszó. In Németh Zsolt: *Magyar kibontakozás*. Püski, Bp., 2002, 5.

²⁹⁶ Tudtommal közülük csak a határon túlról származók beszélnek valamely szomszédos ország nyelvét.

b) *Manifesztálóknak* nevezem azokat, akik egy-egy magyarság-politikai kérdésben ideológiai vagy pártpolitikai alapon fogalmaznak meg álláspontokat. Nem helytelenítem, sőt természetesnek tartom ezt mint a pártpolitika és a parlamenti munka velejáróját. Csak-hogy ebben az esetben a határon túli magyar érdekeket Budapesten legfeljebb feltételezni lehet. Magyarországi kérdésekben a politikus valamilyen választói akarat kifejezője, amely külmagyar kérdésekben nem érvényes. (Hiszen a magyarországi választó legkevesbé a pártprogramoknak a határon túli magyarságra vonatkozó részén tűnődik el.) Ezért ezekben a kérdésekben szó szerint ideológiai preferenciákról van szó. A magyar kisebbségi pártok állásfoglalását csak addig tekinthetjük mérvadónak, amíg róluk van szó, de a budapesti (parlamenti) megnyilatkozások éppen a magyarországi költségvetést, vagy a külügyi munkát, vagy épp a törvényalkotást érintik. Tehát itt már szükséges is a konkrét állásfoglalás. A téma megterhelése ott kezdődik, amikor egy-egy lépés döntően belpolitikai küzdelmeknek rendelődik alá. Ilyen volt a magyar–román alapszerződés körüli vita és a történelmi érdekek elárulásának vádja – és viszont, az Orbán–Nastase paktum munkavállalási fejezetének következményeivel való riogató, a magyarországi munkaerő-piaci pozíció lerontásával való gyanúsítás. Itt a kérdés ürügyként jelenik meg. A témakezelés másik hamissága abban keresendő, hogy ezek a pártpolitikusok a parlamenti kinyilatkoztatásokon túl nem tesznek semmit az adott területen. Ebből a szempontból a MIÉP a határon túl is döntően saját pártpropagandáját folytatta (pl. röplapozások, propagandakörutak a Vajdaságban, a Tisza menti magyar településeken és a Székelyföldön). Az SZDSZ megrekedt a maga rég meglévő értelmiségi kapcsolatainak ápolásánál. Az ebbe a körbe tartozókat Magyarországon is segíti, de szélesebb közeg számára is érzékelhető programmal nem lépett föl. A kedvezménytörvény elutasítása során akkor lett volna igazán hiteles az álláspontja, ha egy – álláspontjából következő – társadalómépítő ellenkoncepcióval és konkrét, az alapszerződésekre és a nemzetközi diplomáciai lehetőségekre építő stratégiával áll elő. Ehhez képest beleszorult a tagadás szerepébe, amit a nemzetietlenség vele szemben már régóta alkalmazott vádjának igazolására használtak föl ellenfelei.

c) Az *áttelepült szakértők* szerepe meghatározó a kormányzati munkában. Nyelvtudásuk és terepismeretük révén helyzeti előnyben vannak a magyarországi versenytársaikkal szemben (akik általában külügyi karrierre vágnak vagy „magyarságmentő” elkötelezettséggel bírnak). Részben az otthoni kapcsolataiktól függnnek, hisz az ottani elfogadottság kell a budapesti érvényesülésükhöz. Ez erősíti a „kijárói”, „az otthoniakat képviselem” beállítódást. S egyben nehezebbé teszi az esetleges konfliktushelyzetekben a magyarországi kormányzati érdekek képviseletét. (Például egy, a határon túl nem tetsző támogatáspolitikai döntés előkészítése vagy végrehajtása az otthoni bizalom megvonásával járhat.)

Ezek az emberek általában még odaát végezték el az egyetemet, kapcsolataik jó része is oda köti őket. Tájékozottságukat korlátozhatja, ha az „otthoni” világot még mindig ismertnek veszik, miközben az az utóbbi tíz évben rohamosan megváltozott (új emberek, új helyzetek, új hálózatok). Ráadásul ezek az emberek döntően az 1989 előtti hétköznapiakat ismerik – de az a világ már szintén átalakult. Tudáskészletük legfontosabb része a kettős vagy akár többes gondolkodásmód ismerete: jól-rosszul megtanulták a magyarországi apparátuson belüli mechanizmusokat, ismerik egy-egy szomszédos ország többségi világának problémakezelési technikáit, és gyakorolják az adott kisebbségi társadalom viszonyrendszerain belül való akaratérvényesítést is. („Belül vagyok, de kívül is vagyok” alapon.)

A nagy kérdés az, hogy mennyire tudnak Magyarországon szociálisan és szakmailag integrálódni, illetve összetett ismereteiket mennyiben tudja befogadni és felhasználni a magyarországi kormányzati munka. Minden életpálya más, de az utóbb említett két területen összpontosul ezeknek az életpályáknak a legtöbb feszültsége.

d) A szerző önmagát kívülről – bármennyire is ózdkodik tőle – a *magyarságmentők* közé sorolhatná be. Sok oka lehet annak, ha egy magyarországi ezekkel a kérdésekkel kezd el foglalkozni. A tanulmány elején már utaltam a lehetséges érvrendszerekre. Ezek a pályák olyan személyes történetek, amelyekben élmények és találkozások sorából alakul ki előbb a felelősségérzet, majd a szolidaritás a határon túli magyarok iránt. Közös jellemzőjük, hogy így vagy úgy, de ezek az emberek a határon túli magyarság „jótevői” akar-

nak lenni.²⁹⁷ Az utóbbi két évtizedben nagyon sok ilyen, az apparátusokban, civil szerveződésekben vagy saját környezetében külmagyar érdekekért dolgozó embert ismertem meg. Ezen a körön belül – a magyar–magyar kapcsolatokban betöltött fontosságuk mellett – egy sor anomáliának érzett szocializációs hatást fedezhetünk föl. A következőkben ezekből jelzek néhányat:

A saját, rögzült külmagyar képhez való ragaszkodás és ennek a másokon való számonkérése, kizárólagossá emelése. Az „igazi Erdély”, az „igazi székelység”, „az igaz magyarság” megformálása.

A teljes azonosulás az adott magyar kisebbségi életvilággal. Szófordulatai, viccei, gesztusai átvétele és ezeknek a használata Magyarországon is.

Ha a másik (magyar szub)kultúrából csalódások érik a „magyarságmentőt” (becsapják, nem tartják be az ígéreteket, hazugságok és rágalmazó pletykák terjesztése stb.) akkor egy végső kiábrándulásba való menekülés és mindennek, ami onnan jön eleve előítélettel való kezelése.

A mediátori zavarodottság, amikor a közvetítő szerepből adódóan már mindkét kultúrában periferikussá és felszínessé válik a szerepet gyakorló személy.

A számonkérő szerep akkor lép föl, ha az adott személy a határon túli partnereitől nem a várt viselkedéspanelet kapja, és elvárja a „magyar értékekhez való” ragaszkodást. Ennek tömeges példáját láthatjuk a „nyelvművelés” terén.

e) A fiatal technokrata réteg 3–4 éve jelent meg Magyarországon és a határon túli magyar intézményrendszerben egyaránt. Több „nyelvet” és különböző adminisztrációs világokat ismer és használ. Egyetemet (itt vagy ott, vagy mindkét helyen) végzett emberek tar-

²⁹⁷ Filep Tamás Gusztáv szövegkritikája szerint, „Ez túlzás. Jót akarnak tenni, de nem akarnak jótevői pozícióba jutni. Nem hálát és engedelmeskedést várnak el, hanem döntéseiknek az ottani társadalom által való igazolását. Aki tehát komolyan veszi ezt a munkát vagy életformát, egyfajta népszolgálatot végez. Persze ez a cím sem egyértelmű, de egybevéág a 17–18. században kialakult klasszikus magyar értelmiségi modellel.”

toznak ide, akik saját karrierjüket építik, nem a szolgálatból, a közösségi érdekek képviseléséből indulnak ki, hanem az adott feladatokból. Nem érzik nyűgnek vagy lealacsonyítónak a politikai, hivatali munkát. Pragmatizmusuk mellett – mielőtt még valamiféle magyarságpolitikai ideáltípust kreálnék – a végrehajtó szerepre való korlátozottságukat kell említenem. Eddigi tapasztalataim szerint – legyen az egyetemmenedzselés vagy az ajánló irodák szervezése, hivatali munka – mindig kulcskérdés a számukra a politikai felelősséget képviselő vezető általi irányítottság. Olyan rétegről van szó, amely évek múlva az adott két ország három intézményrendszerében²⁹⁸ egyaránt otthonosan mozog.

Ide sorolom a Pro Minoritate c. folyóirat szerkesztőit, szerzőit körét, a Rákóczi Szövetség aktivistáiból lett szakértőket, a Gál András Levente volt OM államtitkár köréhez tartozókat, a Márton Áron Szakkollégiumban volt munkatársait (OM és Jeltárs csoport).

f) A magyar kormányzati apparátus és politikusi réteg legnagyobb része ebben a kérdésben *közömbös* álláspontot foglal el.

A Külügyminisztérium apparátusán belül is végbemegy egyfajta tanulási folyamat, hisz bármilyen előképzettség nélkül kerül is valaki egy szomszédos ország magyar nagykövetségére, néhány év alatt szembesülnie kell az adottságokkal, illetve személyes kapcsolatait alakulnak ki az adott magyar közösségen belül, hiszen bizonyos értelemben annak tagja lesz (iskoláztatás, társasági és kulturális élet). Ezek a tapasztalatok azonban nem összegződnek magasabb minisztériumi szinten, mert az integrációs politika megkövetelte nemzetközi kapcsolathálóval, nyelvi jártassággal azok rendelkezhetnek, akik nyugat-európai követségeken vagy a nemzetközi szervezetekben dolgoztak. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy a szomszédsági és magyarságpolitika nem épült bele egyfajta regionális politikába.

Az utóbbi tizennégy év magyarságpolitikáját végignézve az egyik legsúlyosabb megoldatlan problémának az apparátusok érdekeltté

²⁹⁸ A két országos és a kisebbségi magyar intézményrendszerben, és ezekben munkát is vállalnak.

tétele tűnik föl. Sem a társadalmi közhangulat, sem a közvetlen érdekeltség nem kényszeríti a különböző minisztériumok szakapparátusát a külmagyar ügyekben programok, stratégiák kidolgozására, kapcsolatépítésre. A státustörvény és a MÁÉRT szakbizottságok óriási jelentősége abban volt, hogy ezt a közeget rákényszerítette a kérdéssel való hivatalos szembenézésre. Csak akkor lehet a közigazgatástól a problémák kezelését elvárni, ha egy-egy ügy mögött költségvetési fejezet, kormányhatározat, határidők, előterjesztési kötelezettségek, munkaköri leírásban szereplő feladatok stb. állnak. A FIDESZ-kormányzat alatt történt retorikai váltás mellett meghatározó volt, hogy a kormányfő, a párt egyik legerősebb embere (Kövér László) és egy, a kormányon és a párton belül is vezető személy (Németh Zsolt) egyaránt elkötelezett volt ebben az ügyben, és napirenden tartotta a magyarságpolitikai kérdéseket. Szakmai szempontból rendkívül érdekes volt a kedvezménytörvény megvalósítása során látni a Belügyminisztérium szakapparátusát, amely két év alatt kiépített egy színvonalas közép-európai informatikai rendszert és irodahálózatot, határon túli magyarokkal – fekélyes konfliktusok nélkül – együttműködve.²⁹⁹

8.2. Arra nézve, hogy *kik csinálják a magyar kisebbségpolitikát* a határokon túl, jó néhány elemzés készült.³⁰⁰ Ezen belül általában politológiai értelemben a törésvonalakkal vagy a töréspontokkal foglalkoztak, vagy a tranzitológia szempontjából vizsgálták a kulturális és politikai elitek átmenetét, illetve az elitelméletek felől közelítették meg a kérdést. Itt most ezzel részletesen nem foglalkozom, pusztán egyetlen szerkezeti problémára hívom fel a figyelmet.

²⁹⁹ Ebben kulcsfontosságúnak tartom Vadászi Tiborné (BM) és Székely István (RMDSZ) hatékony, kölcsönös tanulással járó együttműködését.

³⁰⁰ Lásd a kötet 1989 utáni kisebbségpolitikai eliteken belüli törésvonalakkal foglalkozó részének jegyzeteit. Kiemelkedő elemzések Bakk Miklós: Átmenet és elitek. In *Etnopolitika* ... i. m. 297–307., Losonczi Alpár: Vázlat a vajdasági magyar elitek dinamikájáról. Uo. 305–324.

A kisebbségi elitek sokféle csoportosítása közül a kisebbségi társadalom alrendszerei szerinti megkülönböztetést tartom a legfontosabbnak (az így elhatárolható körök: a politikai érdekvédelmi szervezetek vezetői; az önkormányzati vezetők; a civil társadalmi szervezetek vezetői; a média tulajdonosai és intézményeinek vezetői; a tudományos és oktatási intézmények vezetői; az egyházi vezetők). Az igazi kérdés az, hogy milyen kommunikációs és kooperációs felületek léteznek köztük. A közép-európai nemzetépítések tapasztalata, hogy ezen a területen két dolognak van kulcsfontossága. Egyrészt ennek a kapcsolati szerkezetnek a stabilitása és demokratizmusa a fontos.³⁰¹ Másrészt az önszerveződés módszerének modernsége és hatékonysága a döntő.³⁰²

8.3. Jogos az arra vonatkozó kérdés is, hogy *hol csinálják a magyarságpolitikát?* Ennek kapcsán a sokszereplős intézményrendszerből (Külgügyminisztérium, Oktatási Minisztérium, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Ifjúsági és Sport Minisztérium) az alapítói szándék szerint a kérdés kormányzati kezelésére hivatott Határon Túli Magyarok Hivatalával foglalkozom.³⁰³ Tudván azt, hogy ez a hivatal csak egy eleme a magyarságpolitikai döntéshozó és forráselosztó rendszernek, de a tárgyban épp az a legfontosabb kérdés, hogy ez az intézmény miként látta el feladatát az utóbbi 14 évben. Sajnos most is inkább csak éles szemű megfigyeléseket tehetek, mert a hivatali iratanyag, pl. a rendkívül informatív főosz-

³⁰¹ Döntően az elit kiválasztása és a kontrollmechanizmusok miatt.

³⁰² E tekintetben érdemes összehasonlítani az egész térségben történetileg a magyar és a német kisebbség önszerveződését. A feladat a nemzeti és a szociális problémáknak korszerű együttes kezelése. A XX. század első feléből a szövetkezeti mozgalom, a század végén pedig a tudáskészlet megszervezése a jó példa erre.

³⁰³ Alapvető és tárgyilagos áttekintést ad az intézményről és a képviselt magyarságpolitikáról: Mák Ferenc: Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989–1999). *Magyar Kisebbség* 2003. 237–293.

tályvezetői értekezletek anyaga, valamint a heti és éves beszámolók hivatalosan nem hozzáférhetők.³⁰⁴

A hivatalt a Miniszterelnökségen belül a határon túli magyarsággal kapcsolatos kormányzati munka koordinálására hozták létre 1992-ben. 1998–2002 között a Külügyminisztériumhoz tartozott, majd újra visszakerült a Miniszterelnöki Hivatalhoz, politikai államtitkári felügyelet alatt.

A magyarságpolitika kormányzati *koordinálását* nem pusztán a már jelzett sokrétű szervezeti tagoltság miatt nem tudja a HTMH megoldani, hanem azért sem, mert nem volt meg ehhez a megfelelő közigazgatási súlya. Egyrészt a vezetői nem voltak tagjai a közigazgatási államtitkári értekezletnek. Másrészt a költségvetési és hatásköri alkukban a HTMH nem tud mit adni más kormányzati szerveknek, hiszen hatóköre egy olyan célcsoport (más országok állampolgárai), amelyet jogilag és közigazgatási értelemben sem ellenőrizhet. A 2002 utáni kormányzati időszakban már jelen van a kisebbségi ügyek képviselete a közigazgatási államtitkári értekezleteken Petróczi Sándor révén, aki Szabó Vilmos miniszterelnökségi államtitkár kabinetfőnöke. Ennek a jelenlétnek azonban – Petróczi közigazgatási pozíciója miatt – kérdéses a hatékonysága.

A források elosztása terén többször változtak a preferenciák, máig döntően politikai alkukon és a pályázatok elbírásán nyugszik a döntési rendszer. Ezért nem alakult ki olyan koncepció, amelyet a különböző kuratóriumokban jelen levő HTMH-munkatársak képviselhetnének. Az itt kezelt Kisebbségi Koordinációs Keret a mindenkori felügyelő államtitkár és a HTMH elnökének személyes döntése alapján került felhasználásra. Az ide telepített programok – Délvidéki Alap, A határon túli felsőoktatás fejlesztése – közgazdasági és pénzügyi, jogi lebonyolításához pedig a hivatal nem rendelkezik megfelelően felkészült apparátussal és külön szakértői körrel.

---

³⁰⁴ Kutatási engedélyt kérő leveleimre (2003. augusztus, Bálint Pataki Józsefnek, 2003. október, Szabó Vilmosnak) nem kaptam választ. Szóbeli érdeklődésemre Iván Károly (a HTMH Sajtóosztályának vezetője) a HTMH Observert ajánlotta figyelmembe.

A hivatal történetében már Entz Géza vezetése alatt történtek kísérletek arra, hogy a kormányzaton belül a témakörben tájékoztatást és háttéranyagokat biztosítsanak. Ezzel mintegy felvilágosítva a kormányzati apparátust az adott terület mibenlétéről. A hivatal *információs szerepét* helyezte előtérbe Törzsök Erika is – HTMH elnöki működésekor –, de a határon túli problematika korszerű bemutatásában igazából nem tudott áttörést elérni a közigazgatásban és a megcélzott médiában. A mai HTMH Observer sajtófigyelő különösebb rendezés és szelekció nélkül ontja az információkat, de ez mit sem ér, hisz adatbázisként az évek alatt publikált anyag nem használható. Az informatikai megjelenítésben a HTMH nem csak a HHRF honlapja, hanem pl. az egyszemélyes háttérű ungharty weboldal mögött is elmaradt.

A hivatal *döntésselőkészítő szerepéhez* hiányzik a szakmai háttér. Ennek a lehetősége 1992-ig megvolt az intézményben. Addig ugyanis ott működött a Molnár Gusztáv vezette Dunatáj Intézet/Munkacsoport, amelynek az autonómia- és társnemzetkoncepciók kidolgozásában fontos elméleti szerepe volt.³⁰⁵ A későbbiekben az Elemző Osztály, illetve a Területi Főosztályok a napi, mindig sürgető teendők mellett nem tudtak ezzel megbirkózni. Ráadásul ezekre az osztályokra gyakorlati érzékkel rendelkező, diplomáciai feladatok ellátására alkalmas személyeket kellett alkalmazni (tárgyalások, egyeztetések, bizottsági ülések lebonyolítása miatt), akik nem is rendelkeztek olyan irányú előképzettséggel, hogy stratégiai terveket tudjanak kidolgozni. Az erre a célra létrehozott kutatóintézetek munkatársai pedig inkább saját alap kutatásaikkal foglalkoznak, és nem a rövid határidejű anyagok összeállításával. (Akik ilyen munkához kedvet éreztek, átmentek a jobb anyagi körülményeket biztosító köztisztviselői szférába.) Természetesen mindehhez az is hozzátartozik, hogy a HTMH-n belül eddig sohasem gondolták át a stratégiai döntésekhez szükséges háttéranyagok megrendelését. A szakértők (leginkább Szarka László) által oly sokat hangoztatott problémakatalógus felállítása is mindig, a kormányváltásoktól füg-

---

³⁰⁵ Munkatársai voltak: Bíró Gáspár, Hamberger Judit, Lőrincz Csaba, Molnár Gusztáv, Gelu Păteanu, Tóth István, Szilágyi Imre.

getlenül elutasításra került. Természetesen ad hoc értelmiségi beszélgetésekre a HTMH vezetőivel minden kormányzati periódusban volt példa, de ezek nem váltak rendszeressé, és semmilyen hatásuk nem volt az ott folyó munkára.

1998-ig többször próbálták a hivatal területi referatúrákra épülő rendszerét átalakítani egy-egy szakterület szerint. Ez azonban óhatatlanul felvetette a minisztériumokkal (OM, NKÖM) szembeni hatásköri problémát, és a megbízott személyek szakmai fölkészültségének kérdését. Ebben a szerkezetben a legtöbb információval a területi osztályok rendelkeztek, és ott alakultak ki olyan csapatok és vezetők, akik az adott régió viszonyrendszerét jól átlátták, és a határon túli vezetőkkel is szoros kapcsolatokat tartottak fenn. Azzal, hogy 1998-ban Szabó Tibort, a szlovákiai területi osztály vezetőjét nevezték ki elnöknek, majd 2002-ben őt a romániai magyarsággal foglalkozó osztályvezető, Bálint Pataki József váltotta fel, később a délszláv országokban élő magyarokért felelős vezetőt (Pirityiné Szabó Judit) is leváltották, ez a szerkezet is meggyöngült. S ezzel szemben a gazdasági főosztály vagy a felsőoktatás-fejlesztési iroda sem erősödött meg. Stratégiai „riválisként” a közalapítványi irodavezetők jelentek meg a HTMH-val szemben: A 2002-ben menesztett befolyásos IKA-irodavezető Veress Lászlót váltó Hadnagy Miklós pártbeli (az MSZP szinte egyedüli, fiatal és felkészült magyarságpolitikai szakértője) és családi kapcsolatai (felesége, Portik Piroska a NKÖM határon túli ügyekkel foglalkozó főosztályának meghatározó munkatársa) révén legalább olyan befolyással bír a forráselosztás döntéseire, mint elődje. Az Apáczai Közalapítvány irodavezetője, Csete Örs a 2002-es kormányváltás után is a posztján maradt, és terepismerete révén az OM felelőseivel szemben is komoly előnye van. Új elemként jelentkezett az Új Kézfogas Közalapítvány személyi megerősítése Lábody Lászlónak, a HTMH volt elnökének, illetve Németh Attilának, a Horn-kormány alatti HTMH volt gazdasági főosztályvezetőjének személyében. Ezekon a fontos forráselosztó pontokon tovább gyengült a HTMH koordinációs befolyása.

A státus/kedvezménytörvénnyel kapcsolatos programok lebonyolításában nyilvánvalóvá vált a HTMH valós súlya és szerepe. A *felsőoktatás-fejlesztés* terén az Oktatási Minisztériummal került szem-

be. Itt csak költségvetési és beruházás-ellenőrző szerepet tudott betölteni, hiszen az OM az oktatásfejlesztés terén – látszólag – sokkal nagyobb szakmai kompetenciával bírt. A határon túli felsőoktatási intézmények vezetői pedig olyan politikai súlyra tettek szert, hogy a hivatal megkerülésével, politikai kijárással is meg tudták szerezni a szükséges forrásokat, alkupozíciókat és így az intézmény csak közvetítő funkciót képes betölteni. A folyamatokat lényegében nem tudja irányítani, inkább csak ellenőrző szerepet tölt be.

Az *ajánló irodák föllállítása* és megszervezése tekintetében a Belügyminisztérium apparátusa volt a meghatározó. Itt legfeljebb egyeztető, nyilvántartó szerepe volt a HTMH-nak. A *MÁÉRT-szabizottságok működtetésében* szervező szerepet vállalt a HTMH, az egyes bizottságok titkárait az intézmény adta. A politikai megjelenítés azonban az adott szaktárcák államtitkárainak feladata volt.

A *kisebbségi vegyes bizottságok* működtetése az egyedüli terület, amelyen döntő szerepe lehet a hivatalnak. Ezek a tárgyalási folyamatok azonban főként a nagypolitikai viszonyok függvényében változnak.

Ennyi kritika után – amelyet ki lehet védeni azzal is, hogy miért is várja el a szerző a HTMH-tól a kormányzati koordinációs szerepet – mégis válaszolnom kell két kérdésre. Az egyik a mai tényleges operatív funkció problémája, a másik pedig, hogy a párhuzamos hivatal, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Hivatala (NEKH) miért integrálódott jobban a kormányzati közigazgatásba?

Kívülről nézve a HTMH-nak ma ügyintézői, közvetítő szerepe van. Évi több ezres aktaszámot dolgoz fel és nemigen látványos adminisztratív kiszolgáló szerepet tölt be az intézmény. Egy másik, jóval látványosabb feladatkör a magyar állam képviselőjének megjelenítése a határon túli rendezvényeken. A harmadik érzékelt tevékenységi forma pedig a magyar–magyar kapcsolatokban megnövekedett jelentőségű politikai kapcsolattartás szervezése. A határon túli magyar politikusok, ügyintézők bekapcsolása a budapesti kormányhivatalok ügymeneteibe.

A NEKH integráltabbnak tűnő működése egyrészt annak köszönhető, hogy a kezelt kérdések és a célcsoport a magyar állam keretein belül léteznek. Másrészt a hivatal munkatársai a kisebbségi önkormányzatokon és a kisebbségi intézményrendszeren keresztül sokkal

szélesebb területen érintkeznek más minisztériumi és önkormányzati apparátusokkal. Harmadrészt a magyar belpolitikában a magyarországi kisebbségek problémája, ide értve a legnagyobb súlyú romakérdést is, nem tölt be olyan, ideológiailag felhasználható saját politikai értékazonosságukat erősítő szerepet, mint a határon túli magyarok problémája (az alapszerződés és a státus/kedvezménytörvény-vita).

Ha egy lehetséges szakpolitika kialakításának lehetőségeit vizsgáljuk, akkor úgy tűnik föl, hogy a tudományos és személyi feltételek mögött elmaradt az intézményes kormányzati háttér. Ma nincs olyan szerkezet – és a HTMH sem az –, amely a szakmailag megalapozott elképzeléseket kormányzati szinten képes volna kidolgozni és megvalósítani. A probléma kezelése megmaradt a politikusok belátásának és személyes ambícióinak hatókörében.³⁰⁶

³⁰⁶ Misovicz Tibornak a HTMH volt elnökhelyettesének szövegkritikája szerint: „A különböző intézményekben a határon túli magyar célokra fordítható források növekedésével egyre inkább erősödött a központi koordináció és a szakszerűség konfliktusa. A mindenkori HTMH-nak nem volt meg az ágazati kompetenciája (kulturális, oktatási intézmények támogatása, gazdaságfejlesztés, regionális kapcsolatok alakítása), mert nem így szerveződött, a szakminisztériumokban pedig a szakmai kompetencia (minőségbiztosítás, normatív rendszerek átültetése, átfogó fejlesztési elképzelések kidolgozása) nem jelenik meg teljes súlyával a külmagyar problémák kezelésében. Így alakult ki »a HTMH mindent akar, de nem ért semmihez«, illetve »a minisztériumok soha nem fognak semmit csinálni« polémia. Mi volna a kívánatos állapot? Vajon az, hogy a HTMH egy kis minisztériummá váljon, amely az összes szakterülettel foglalkozik, és így minél jobban működne az intézmény, annál inkább zárvánnyá tenné a közigazgatásban az »ügyet«? Vagy az, ha minden érintett minisztériumon belül megvolna egy kis »HTMH«, amely a saját ágazati érdekeit képviselve koordináció, egyeztetés, esetleg megfelelő helyi ismeretek nélkül, párhuzamosságokkal végezné a munkáját, talán szétforgácsolva a forrásokat? A dilemma megjelenik a mindenkori felügyelő államtitkárok megítélésében, akiknél az sem jó, ha erősek, mert akkor beleavatkoznak mások dolgába, és az sem, ha gyengék, mert akkor nem tudják érdekeiket érvényesíteni. [...] A MÁÉRT és a státustörvény megszületése mutatja, hogy a kormányfő elkötelezettségétől és erejétől elég sok függ, mert a közigazgatás döntő részében érdemleges hatást elérni az elmúlt 14 évben csak sikerült. Más szóval ilyen miniszterelnöki eltökéltség nélkül a testület semelyik változata sem tud megszületni, illetve nem tudja gyermekbetegségeit túlélni.”